

Strokovni prispevek

UDC 821.163.42-1.09

U KRUGOVIMA

Miha Pintarič*Filozofska fakulteta, Ljubljana, Slovenija*

This short article analyses a poem by one of the best Croatian poets of the 90's war generation, Tomica Bajsić (a world traveller and a war veteran volunteer, wounded and decorated several times), and suggests possible interpretations of his war experience and the overall presence of travel adventure in his poetry.

Ima jedan pjesnik i jedan čovjek kakvih danas gotovo više nema. Mada zna da su ideali pokvarljiva i manipulativna roba, jasno mu je da bez njih čovjek teško postaje i ostaje čovjekom a da pjesnika ni ne spominjemo. Jer kakav je to pjesnik bez ideala, dakle bez želje i bez aspiracije? I kakav je to čovjek koji nema pjesničku dušu, barem jednom u životu otvorenu božjoj inspiraciji, jer kad ga je ova jednom ispunila u sebi će ju nositi, čak kad je ona odavno prošla, kao sjećanje na najljepše što mu se ikada dogodilo. Nema talenta? Pa što? Ne mogu ga imati svi. Ali ima srce i cjelovito ljudsko iskustvo, ne *de facto* nego kao potencijal, u smislu onog poznatog Terencijevoga stiha, što je puno bolje nego obrnuto, naime, da ima dara dok bi srce, da ga je i dobio, zaboravio, izgubio, ostavio iza sebe da ni ne zna gdje i kada.

Ima jedan pjesnik, šutljiv ali posve prisutan, nije ti to jasno odmah, ali pročitavši desetak njegovih pjesmi, onih najboljih, i sam postaješ nekako šutljiv a sve što ti dođe napamet je ono što se na francuskom kaže: »Chapeau!« Ovaj pjesnik je i putopisac i avanturist, a pošto je jedina prava avantura traganje za sobom, on je to u pravom smislu ove riječi. Među svoje junake broji i same autore, Conrada, Stevensona, pa Melvilla, ne samo sva ona bića rođena u njihovoj mašti, od Lorda Jima do Ahaba a ne smije se zaboraviti ni povijesne junake, recimo Joshuu Slocuma, za kojeg veći dio čitalaca nije nikad čuo osim onih kojima more predstavlja posebni interes a avanturi uz to određuju osobito značajno mjesto. Jer ne samo da tu ima mora nego Bog zna što ono znači u pjesnikovoj svijesti. Valjda mir, onaj posljednji, iako su priče spomenutih autora daleko od mira, pogotovo onog unutarnjeg, a možda to znači baš zato.

Ima jedan pjesnik kome je ostvarena avantura, njegovo realno putovanje prostorom a pogotovo krstarenje, nadgrađeno obiljem putopisne lektire i žanrovske fikcije (mada je ova često i puno više od toga), u istom svojstvu metafora traganja za sobom i bijega od sebe, odmora, moglo bi se još naći riječi, no nijedna nije prava i dovoljnog potencijala da bi njome kao ključem otvorili pjesničku dušu. Znam čovjeka zato ne znam pjesnika, kojeg moram smišljati svaki čas, interpretirati, nikada biti zadovoljan s interpretacijom, osjetiti ga u dubini duha, kako se to kaže, a zapravo u tijelu, sasvim materijalno, jer isto ovo vrijeme što prolazi kroz njega prolazi i kroz mene, vrijeme koje je isto za obojicu ali nas dvoje kao i nas sve savršeno dijeli na mnoštvo ili kako je to stajalo u nekom grafitu u New Yorku: »Vrijeme je ono što je priroda smislila da se ne treba dogoditi sva odjednom.«

Isto vrijeme, drugi kraj. Iz ovoga slijedi želja, u isto vrijeme biti na drugom kraju. U stvari se zapravo razlikujemo zbog »prostora« dok zbog vremena možda ličimo jedan na drugoga. Vrijeme je svakako naš lični problem, u vremenu sami smo svoji protivnici i dušmani. U prostoru ne. Identitet prostora je najlakše usvojiti jer naizgled sve razjasni i diferencira, jasan je zapravo pošto diferencira. Nije stvar u tome što starim, jer ni kao starac ne bih nikada pristao na ponudu, ako bi bila moguća, da budem netko drugi, nego je stvar u tome što sam zarobljenik prostora koji mi diktira ko sam i što sam. A često ja to ne želim biti dok bih rado bio nešto drugo pod uvjetom da sam to još uvijek ja: želio bih, znači, biti negdje drugdje. Zato ljudi putuju, barem veći dio njih.

Isto vrijeme, drugi ljudi, dosadni jer su drugi u isto vrijeme. Pomislimo na Rabelaisa i na »novi-stari svijet« u Pantagruelovim ustima, na Voltairove romane, na Gullivera, Montesquieove junake Uzbeka i Riku i tako dalje. Biti »drugi« je najstariji skandal svijesti, ljudske pa valjda i božje ako to nije jedno te isto. A pošto svaki skandal, pa i onaj najartificijalnije smišljen, pali prije svega onoga ko ga je smislio, mogli bismo opet okriviti onu jabuku uz napomenu da smo poslije Adama svi znatiželjom i strašću zagrizli u nju. Kad je Adam shvatio, da je on »drugi«, stavio je sebi smokvin list a znao je on dobro gdje ga je trebalo staviti. On je stavio list, jedan od njegovih sinova ubio je drugoga. A nije ga Bog kaznio ni izdaleka tako eksemplarično kao što je to bio uradio njegovom (i našem) prvom pretku.

Isto vrijeme, isti ljudi. Ima i to, a baš to je najstrašnije. Drugi ljudi nas ugrožavaju izvana, »isti« iznutra. Jer kako mi to shvaćamo, »isti« je onaj koji je u svojoj drugosti kao ja, koji ima isto, ili barem neki dio »istog« kvalitativnog, pozitivnog sepstva. A tu griješimo. »Isti« je naime onaj koji

ovoga sepstva nije pronašao ili sebi stvorio, a možda ga je izgubio do iste mjere kao mi. »Istost« je ono čega nema a mi to iluzorno shvaćamo kao naš identitet. Jer isto je ono što bi mi htjeli biti a da ne ustupimo ono što je u nama »drugo« (samo su se duhovni geniji sposobni tome odreći a njih nema baš mnogo). Ali isto je i ono od čega bježimo jer isto je vječito kao kamen a mi nismo. Mi smo dakle drugi na bijegu od istog prema istom. Zato i bježimo kako od istoga, na koje je Adam stavio smokvin list, tako i od drugoga koji nam smeta na našem putu prema istom. Bježimo od drugih a pogotovo od nas samih, no, najčešće paradoksalno bježimo i od bijega. Rekli su Sokratu za nekoga da je otišao u pustinju ali se nije nimalo poboljšao, a on kaže: »Što ste i očekivali, sebe je ponio sa sobom.«

Bijeg od sebe je bijeg od prošlosti, traganje za sobom putokaz je u budućnost. A jedna od najpoznatijih pjesama Tomice Bajsića nosi naslov *U krugovima*: »koji put mi se čini da živim posuđeno vrijeme...« I dalje: »... bez cilja, bez cilja.« (Bajsić, 1998) Kad prostor nadvlada vrijeme, sve traje a ništa se ne mijenja, onda ni prostor više nije razlikujući faktor jer za tako nešto treba silu vremena koja se kreće prema promjeni. Prostor i vrijeme nerazdvojivi su u psihologiji i u etici kao u fizici. Svaki pokušaj razdvajanja donosi zlo. I zlo kroz dobru poeziju osjetiš u dubini duha, kako se to kaže, a zapravo u tijelu, sasvim materijalno, jer isto ovo vrijeme što prolazi kroz mene prolazi kroz sve nas, vrijeme koje nas savršeno dijeli na mnoštvo: »... moji prijatelji mrtvi rasuti po grobljima ...« (Bajsić, 1998) Što tu može poezija? Malo. Poezija nije jača od zla ali dobiva riječ nakon što je zlo primorano ušutjeti. Ne može probuditi mrtve prijatelje ali može riječju sabrati rasute uspomene na konkretne situacije koje su možda bile njihove posljednje i tako vratiti im na trenutak život barem u našem duhu.

»... ima li još soka? pita jedan koji će poginuti napadajući
čuvaj mi brata kaže drugi koga će ubiti tenk
treći se pokušava sjetiti tko je i odakle dolazi
dok mu se mozak polako gasi (pogođen je u glavu)
što ima tamo? pita četvrti i steže čašu bevande
pogleda uprtog u brda u kojima ga čeka zasjeda
a peti šuti ali njegove oči mogu reći:
smrt.«

(Bajsić, 1998)

Poezija pretvara strašno, ružno, bolno, sve najgore i najsablasnije, pa i zlo samo, u ljepotu svijesti koja je zlo preživjela i – čak kada sama zbog težine vlastitog iskustva to nije sposobna shvatiti ili osjetiti – postala vremenom u kojem žrtve zla dobivaju i održavaju smisao. To je značajno za sve one, dakle nas, koji srećom nemamo pjesnikova iskustva. Jer mi trebamo lekciju koju nam održi ljepota poetskog izraza i koja bi trebala u nas pobuditi katarzu i dopustiti vremenu da umjesto nas nosi sve ono što nam prostor trpa na leđa i u srce. A pjesnik je sam živa lekcija i vrijeme govori njegovim jezikom kao što su muze propjevale glasom grčkih aeda ili kako se sam Bog obratio narodu jezikom proroka. Muza više nema a ima ljepota. A Bog? ... *ranjenik iskušava Boga*, tako Tomica Bajšić. Kad nagaziš na »pješađijsku rasprskavajuću odskočnu minu PROM2« (Bajšić, 1998), koju moja generacija zna iz srednje škole i iz JNA, ali srećom ne iz bliskog susreta s konkretnim primjerkom, onda ima Boga. Ima, možda za pet sekundi ili dana ili mjeseci... ali ima. Iako to za čitaoca ništa ne znači i on može i dalje suverenom uvjerenošću tvrditi da Boga nema, to uopće nije bitno za čitanje pjesme i za katarzu koju on zbog svog uvjerenja doživljava još jače od bilo kojeg vjernika. Dobro i zlo postoje ako Boga ima ili ne. A poezija mora biti eksplozivnija od mine.

»...u djeliću sekunde pred eksploziju
očekivao sam od Boga da me zaobiđe ta čaša
kada me detonacija izbacila u zrak vidio sam komade
željeza komade moje odore komade mog mesa kako hvataju
orbitu / ...

a zbor bečkih dječaka je zapjevao:
„vrč ide na vodu dok se ne razbije
vrč ide na vodu dok se ne razbije“

Bože, daj da me zaobiđe ta čaša molio sam
u bolničkim kolima
daj da živim još malo bar kojih 100 godina
ne želim umrijeti sada kada je došlo naše vrijeme...
... nikada nisam rekao da ne želim prodati dušu
samo sam licitirao cijenu...
... jer bolje je podmetati požare nego biti spaljen
bolje je ponižavati nego biti ponižen
zato stavimo karte na stol – život je samo jedan...
... a pred vratima bolnice mačke ruju po smeću
skovale su zavjeru da ukradu sav kisik planeta
željezni utori na fasadi su prazni
tu su 50 godina visjele tri zastave

jedna za proždrljivost druga za pohlepu
treća za kukavnost
umjesto njih digli smo našu zastavu od tri boje...
... ali mačke su došle noću i izvele podli trik
crvena boja opet stoji za proždrljivost bijela
za pohlepu plava za kukavnost
zato prijatelji, jedno je izvjesno,
i na vratima drugog svijeta one su čuvari
te iste mačke, lukave mačke koje se ponekad
preoblače u političare, mačke koje i dalje
kopaju po smeću i kuju zavjeru da ukradu
kisik planeta «

(Bajsić, 1998)

Božje iskušavanje ranjenika? Iskušavanje, svakako. Ranjenikovo iskušavanje Boga? Ima trenutaka kad iskušavanje više nije iskušavanje jer je zbog neljudskog iskustva prošlo u neki drugi red, van svega ljudskoga, zato je izgubilo ime i moralnu kvalifikaciju. Čovjek kojeg je mina digla u vis, ja to ne znam niti bih ikada želio znati, ali pretpostavljam da se za onaj djelić sekunde nalazi van prostora želeći se vratiti u njega. Želi ostati čovjek, želi ostati živ. Konkretno, detaljno, jer samo tako i jesi živ, apstraktnog života nema, ima dapače apstraktna smrt. Čovjek bježi od zla prema dobrom a paradoksalno bježi i od bijega jer dobro ga čeka onog trenutka kad će se on osloboditi svih ljudskih odnosa i opterećenja, znači kad će izgubiti tijelo i prestati biti čovjek. Tijelo je i simbol i realni prostor svega onoga na što ni ne pomisliš dok te neka mina brzinom svijetlosti ne suoči sa tvojom stvarnošću. A pošto ti sebe znaš samo kao čovjeka za tebe nema alternative dok možeš birati. Sve što jesi kao biće svjesno svega toga ovisi o tvome tijelu koje baš u ovom presudnom trenutku možda definitivno gubiš. Izgubiš li ga, postaješ poezija, ako imaš sreću. Vrate li ti ga, postaješ pjesnik (ako imaš sreću). I kada ponovo prizemliš, primijetiš da se boje zastave zapravo nisu promijenile a nisu se promijenile ni one mačke koje su očito čuvari zla. Ali kako stoji u epigrafu ove pjesme, »čovjek hoda mirnije prema noći / koji u svom srcu nosi mnoge ponoći ...« (E. Rolfe – Bajsić, 1998). Pjesnik je pronašao svoj mir. Zlo ratnih iskustava spašeno je poezijom, pjesnik je spasio ratnika. Za mačke, koje na svakom koraku strepe od živodera, nervozno prate svaki pomak i svaku kretnju u njihovoj blizini, nema spasa, dok je pogled pjesnika jasan u cijelom njegovom domaku do kraja gdje i pjesnik sam postaje poezijom koju misli Svijest i u kojoj nema mjesta ni za zlo ni za njegove činitelje. Da je barem tako, a tko smo »mi«, da bi o tome sudili?

Literatura

- Bajsić, Tomica. 2007. Dva svijeta i još jedan. Zagreb: Ljevak.
- Bajsić, Tomica. Iz zbirke Južni križ (1998).
<http://www.tinta3d.info/juznikriz.html> (2009).